

УДК 373.2.091.113:005.963(478)

DOI <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2024-1.29>

Галина ШКЛЯЄВА

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки, психології та дошкільної освіти,

Обласний коледж «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А.С. Макаренка»

Полтавської обласної ради

galinashklyeva5016@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9187-6301

Олена БРОВАТА

завідувач відділення дошкільної та середньої освіти,

асистент кафедри педагогіки, психології та дошкільної освіти,

Обласний коледж «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А.С. Макаренка»

Полтавської обласної ради

brovataolena@ukr.net

ORCID: 0009-0004-5632-0799

Таїсія ДОРОШЕНКО

асистент кафедри педагогіки, психології та дошкільної освіти,

Обласний коледж «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А.С. Макаренка»

Полтавської обласної ради

doroshenkot1974@gmail.com

ORCID: 0009-0004-4212-8704

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ: ІННОВАЦІЙНИЙ ПОГЛЯД

Анотація. *Мета статті* полягає у дослідженні сучасних вимог національного виховання у світлі морально-духовного розвитку особистості, її розвиненості, вихованості, моральності.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні загальнофілософського наукового мислення, психолого-педагогічних концепцій і теоріях наукового пізнання, системно-діалектичному та синергетичному підходах відображення дійсності. В основу багаторівневої системи наукового пізнання покладено методологію міждисциплінарних досліджень (загальні закони філософії та логіки наукового пізнання, закономірності та принципи педагогіки, вчення класиків вітчизняної та зарубіжної педагогіки).

Наукова новизна полягає в аналізі та систематизації наукової літератури з проблеми дослідження, класифікації та узагальненні психолого-педагогічних джерел щодо виховання моральності дошкільників, що дало змогу виділити теоретичні підходи до досліджуваної проблеми та допомогло сформулювати педагогічні умови виховання моральності дітей дошкільного віку.

Висновки. Виховання моральності дітей дошкільного віку в процесі ознайомлення з навколишнім середовищем передбачає здатність розвинути в дитині якості, що допоможуть їй стати більш гуманною та духовною. Навколишнє середовище у цьому контексті виступає природним фундаментом становлення досконалої людини, людини, яка володіє моральними чеснотами, розуміє цінності людського життя та спілкування. Отже, трансформаційні зміни у системі освіти, дошкільної у тому числі, вимагають пошуку нових підходів і методів виховного впливу на морально-духовну сферу особистості.

Ключові слова: моральність, моральне виховання, моральні риси особистості, гуманність, духовність, навколишнє середовище.

Halina SHKLIAYEVA

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Regional College "Kremenchuk Anton Makarenko Humanitarian and Technological Academy"
of Poltava Regional Council
galinashklyeva5016@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9187-6301*

Olena BROVATA

*Senior Teacher, Department Assistant of Pedagogy, Psychology and Preschool Education,
Regional College "Kremenchuk Anton Makarenko Humanitarian and Technological Academy"
of Poltava Regional Council
brovataolena@ukr.net
ORCID: 0009-0004-5632-0799*

Taisa DOROSHENKO

*Assistant of Pedagogy, Psychology and Preschool Education,
Regional College "Kremenchuk Anton Makarenko Humanitarian and Technological Academy"
of Poltava Regional Council
doroshenkot1974@gmail.com
ORCID: 0009-0004-4212-8704*

**PEDAGOGICAL CONDITIONS OF MORAL EDUCATION
OF PRE-SCHOOL CHILDREN: AN INNOVATIVE VIEW**

Abstract. *The purpose of the article is to study the modern requirements of national education in the light of the moral and spiritual development of the personality, its development, upbringing, morality.*

The research methodology is based on a combination of general-philosophical scientific thinking, psychological-pedagogical concepts and theories of scientific knowledge, systemic-dialectical and synergistic approaches to the reflection of reality. The multi-level system of scientific knowledge is based on the methodology of interdisciplinary research (general laws of philosophy and logic of scientific knowledge, regularities and principles of pedagogy, teachings of the classics of domestic and foreign pedagogy).

The scientific novelty consists in the analysis and systematization of scientific literature on the problem of research, classification and generalization of psychological and pedagogical sources regarding the moral education of preschoolers, which made it possible to identify theoretical approaches to the investigated problem and helped to formulate pedagogical conditions for the education of the morality of preschool children.

Conclusions. *Moral education of preschool children in the process of familiarization with the environment involves the ability to develop qualities in the child that will help him become more humane and spiritual. The environment in this context acts as a natural foundation for the development of a perfect person, a person who possesses moral virtues and understands the values of human life and communication. Therefore, transformational changes in the system of education, including preschool, require the search for new approaches and methods of educational influence on the moral and spiritual sphere of the individual.*

Key words: *morality, moral education, moral personality traits, humanity, spirituality, environment.*

Постановка проблеми. Актуальність проблеми виховання моральності у дітей дошкільного віку зумовлюється тим, що розвиток, становлення і формування особистісних якостей, які є підґрунтям моральної культури особистості на світоглядному рівні людини, закладаються у дитячому віці. Саме дошкільний вік є сприятливим періодом виховання культури поведінки, національно-патріотичних почуттів, ціннісного ставлення до себе та навколишнього середовища. Світоглядний фундамент особис-

тості закладається у період дитинства як найбільш сприятливий для гармонійного та всебічного формування людини.

Моральність особистості, моральна поведінка та культура людини виступають критеріями, на яких базується розуміння ціннісного ставлення до життя, природи, навколишнього середовища. Гуманне ціннісне ставлення до людини, природи, навколишнього середовища набуває особливого значення саме в складні часи реалій воєнного стану, у якому живе наша країна більше двох років.

Аналіз психолого-педагогічних джерел із проблеми виховання моральності дошкільників дає підстави стверджувати, що моральність розуміється у поєднанні об'єктивного та суб'єктивного сприйняття світу, практично-духовної сфери особистості з мотивами та результатами діяльності [1]. Говорячи про моральність людини, ми розуміємо, перш за все, високу моральну культуру та поведінку. Філософи характеризують моральність за допомогою вчинків, які можуть бути добрими чи поганими, справедливими чи несправедливими.

На думку Ф. Гегеля, «людина робить будь-який моральний учинок, проте це не дає можливості вважати її добродійною або морально привабливою; такою вона стає лише тоді, коли моральні вчинки та моральна поведінка стануть постійною рисою її характеру» [5]. Нам імпонує таке розуміння моральності та моральних рис особистості, вони орієнтовані на моральну поведінку і схильність поводити себе саме так, а не інакше, що вказує на моральний вибір та моральну свідомість особистості.

Розвитку моральних рис особистості сприяє емоційна чутливість, таке усвідомлення мотивів власної поведінки, що спроможне впоратися з бажаннями (за В. Котирло). Засвоюючи досвід попередніх поколінь, дошкільний вік є найбільш сприятливим для опанування моральних норм та правил. Психологічні дослідження Л. Виготського, О. Запорожця, Д. Ельконіна та ін. довели, що контролювати поведінку дітей можливо за допомогою знань про моральні цінності людства (цінність життя людини, природи, навколишнього середовища).

Аналіз джерел та останніх досліджень. Проблемі виховання моральності дошкільників присвячено праці відомих педагогів, філософів, культурологів, психологів. Науковці розглядають виховання моральних рис людини в різних аспектах. Вітчизняні вчені А. Богуш, І. Бех, О. Кононко, В. Кузь, О. Савченко, орієнтуючись на особистісно-орієнтований підхід у вихованні, морально-духовний розвиток дитини розглядають як важливий критерій духовного життя суспільства. Дослідження відомих психологів (Л. Виготський, В. Крутецький, І. Бех, Г. Костюк, Я. Пономарьов) переконливо доводять, що морально-духовні цінності та настанови визначають життя та майбутнє підростаючого покоління [3–5].

М. Левківський, А. Гончаренко, Н. Хіміч, В. Кірічок вивчали особливості виховання культури поведінки дитини з орієнтацією на культуру міжособистісного спілкування та морально-етичні цінності суспільства, значну увагу приділяли розвитку емоційної сфери особистості. Учені довели залежність поведінки дитини від соціального середовища, виховання культури спілкування та культурної поведінки [8].

У цьому контексті зазначимо, що важливим аспектом прояву моральності людини виступає культура спілкування, зокрема моральні риси особистості. Змістовну частину моральних рис становлять дії та вчинки, мотиви поведінки, моральні принципи і вимоги, які мотивуються поведінкою людини. Моральність виявляється всюди: у манерах поведінки та спілкування, повсякденному житті, трудовій діяльності, відношенні людини до навколишнього середовища та самої себе.

Зазначимо, що внутрішній світ людини може відрізнитися від його зовнішнього сприйняття дійсності. Отже, такі моральні риси, як чуйність, повага, ввічливість, доброта, справедливість, виявляються у моральній поведінці та опосередковуються свідомістю особистості.

На внутрішні регулятори поведінки дітей вказує О. Запорожець, орієнтуючись на засвоєння морально-етичних знань про добро і зло. Слід звернути увагу, що Л. Божович довела відповідність внутрішніх потреб особистості навколишньому середовищу, що оточує дитину. Учена довела цілісний зв'язок моральних рис, почуттів, свідомості з моральною поведінкою дитини, звертаючи особливу увагу на важливість взаємодії дитячого колективу, засвоєння моральних норм саме за допомогою внутрішнього світу дитини, саме тоді моральні риси формуються та стають підґрунтям моральної свідомості особистості [7, с. 201].

Аналіз наукових праць дав змогу зрозуміти, що важливим засобом виховання моральності виступає спілкування з дорослими, у процесі якого діти опановують знання про моральні норми та правила, засвоюють зразки моральної поведінки, формують власну свідомість і самосвідомість.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та запропонувати педагогічні умови виховання моральності дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Гуманізація та демократизація системи освіти яскраво про-

стежуються у дослідженнях останніх років. Учені, зокрема, наголошують на важливості особистісно-орієнтованого виховання та значної ролі морально-ціннісних орієнтирів особистості. Указуючи на унікальність та неповторність кожної особистості, дослідники наголошують на вихованні морально-ціннісного ставлення дитини до життя, поваги іншої людини, ціннісного відношення до природи та навколишнього середовища.

І. Бабій писав, що «знання моральних норм і правил, моральна поведінка веде людину до спорідненого світу поваги, довіри, відповідальності, засвоєнні морального досвіду попередніх поколінь, подоланню культурно-ціннісних обмежень, розвитку емоційної, інтелектуальної та культурної сфер життя особистості» [1].

Для ефективного виховання моральності дошкільників нами були розроблені педагогічні умови, які разом із методами та формами виховної роботи сприяли процесу суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Під педагогічними умовами ми розуміємо цілісну систему психолого-педагогічних впливів на особистість дошкільника, яка б стимулювала та мотивувала дитину до саморозвитку морально-ціннісних орієнтирів. Ми вважаємо доцільним розглядати педагогічні умови як сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, що визначають достатній рівень якісного оволодіння дошкільниками морально-ціннісними компонентами емоційного ставлення до отриманих знань і уявлень, відповідальної поведінки в усіх видах діяльності.

Отже, теоретичний пошук і результати діагностики рівня вихованості моральних рис дошкільників у процесі ознайомлення з навколишнім середовищем надали можливість запропонувати цілісну систему педагогічних умов, спираючись на які можна отримати ефективний результат вихованості моральних рис дітей дошкільного віку.

Серед педагогічних умов виховання моральності дошкільників зазначимо:

– формування навичок морально-ціннісної поведінки на основі вироблення системи знань про моральні норми і цінності людського життя у взаємодії з навколишнім середовищем;

– оптимізацію взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї у єдності змістово-педагогічного, ціннісно-комунікативного та результативно-

аксіологічного аспектів суб'єкт-суб'єктної взаємодії;

– підвищення компетентності вихователів і батьків дітей щодо виховання моральних рис у процесі спілкування з навколишнім середовищем.

Перша педагогічна умова – формування навичок морально-ціннісної поведінки на основі вироблення системи знань про моральні норми і цінності людського життя у взаємодії з навколишнім середовищем визначала виховання самостійності у дошкільників як підґрунтя морально-етичного ставлення до життя та довкілля, власної поведінки та активізацію інтересу до суб'єктного досвіду щодо єдності здоров'я, життя, поведінки та навколишнього середовища. Досвід дітей дошкільного віку формувалася в усіх видах діяльності як активна участь у житті, самостійному виборі поведінки, використанні різних вправ, прийомів самооцінки та саморегуляції. Метою даної педагогічної умови стало усвідомлене ставлення дошкільника до свого здоров'я, життя, збереження довкілля та морально-ціннісна поведінка.

Дієвим засобом виховання моральних рис дошкільників у процесі ознайомлення з навколишнім середовищем визначено краєзнавчу діяльність, яка об'єднувала три аспекти: пізнавальний, виховний і оздоровчий. У цьому контексті доцільно вказати на всебічний гармонійний розвиток особистості. До різновидів краєзнавчої діяльності дошкільників ми відносимо цільові прогулянки, походи, екскурсії, ігри-естафети, рухливі ігри, спортивні змагання. Запропоновані види активної пізнавальної діяльності активізують засвоєння елементів навколишнього середовища, збагачують емоційно-вольову сферу дошкільників, виховують спостережливість, ціннісне ставлення до довкілля, задовольняючи потребу дитини у самовираженні та самопізнанні.

Щодо другої педагогічної умови – оптимізації взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї у єдності змістово-педагогічного, ціннісно-комунікативного та результативно-аксіологічного аспектів суб'єкт-суб'єктної взаємодії – нами запропоновано цілеспрямовану діяльність щодо єдності, взаємозумовленості та співпраці спільних дій усіх учасників освітнього процесу. Така взаємозумовленість ґрунтується на розумінні єдиних цілей, взаємозалежності та зумовленості партнерської взаємодії, що забез-

печуться позитивними результатами виховного впливу на дітей дошкільного віку у світлі виховання моральних рис дошкільників.

Говорячи про підвищення компетентності вихователів і батьків дітей щодо виховання моральних рис у процесі спілкування з навколишнім середовищем (запропонована нами третя педагогічна умова), зазначимо, що проводилися методичні семінари для вихователів і батьків дітей із метою підвищення професійно-педагогічної компетентності. Педагогам і батькам запропоновано створити творчу пошукову групу, яка вивчала питання становлення моральних рис особистості засобами спілкування з довкіллям, проводилися методичні

семінари, творчі зустрічі, на яких педагоги та батьки обмінювалися думками, шукали елементи ефективного цілеспрямованого впливу на виховання дошкільників.

Отже, ціннісно-комунікативний аспект міжсуб'єктної взаємодії позитивно сприяє налагодженню партнерських взаємовідносин між учасниками виховного процесу, пробуджує почуття довіри, відкритості та взаємодопомоги у суб'єкт-суб'єктній взаємодії у системі «людина – людина», що позитивно вплинуло на формування моральних рис і моральної поведінки дітей дошкільного віку. Змістово-організаційний аспект педагогічної взаємодії націлений на становлення сприятливого емоційного та психолого-педагогічного мікроклі-

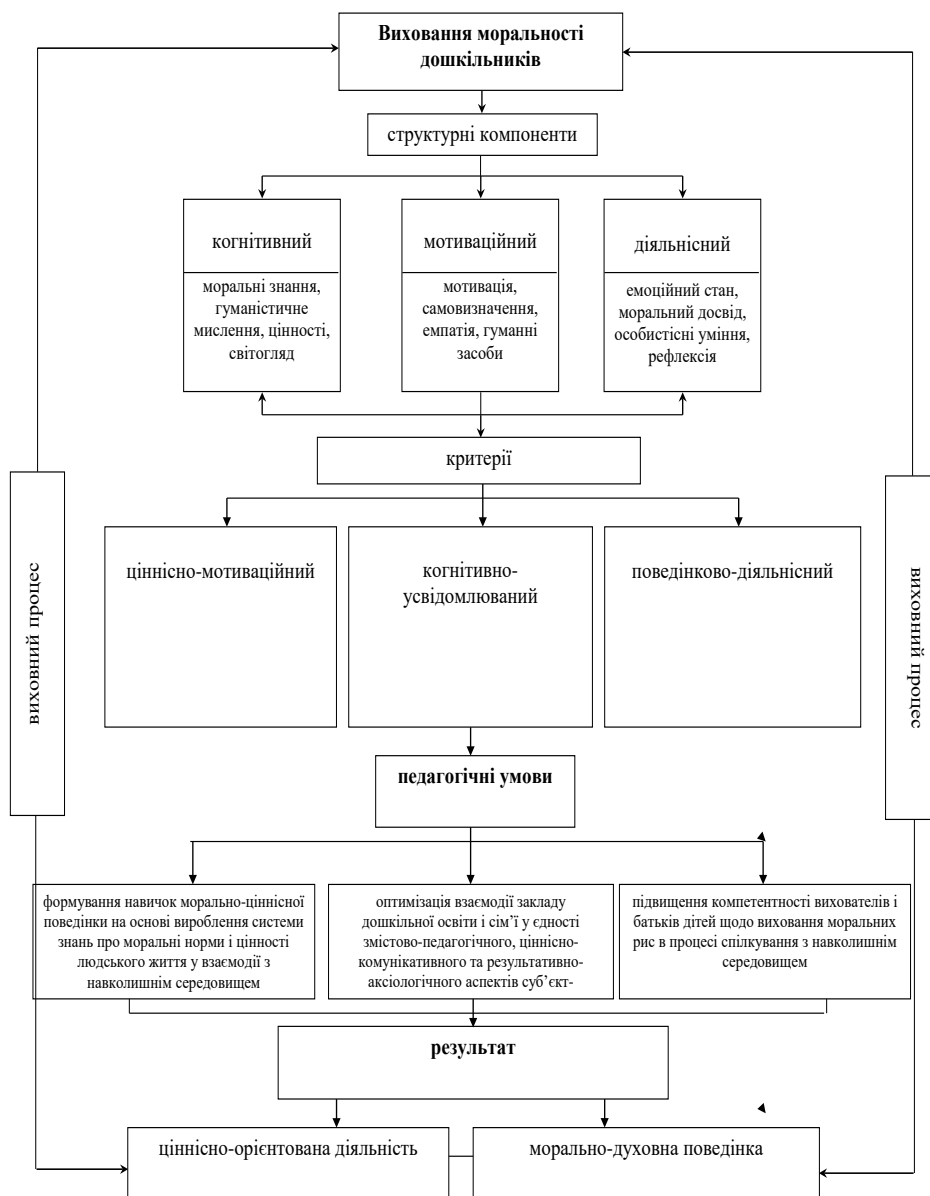

Рис. 1. Структурна схема виховання моральності дошкільників

мату в педагогічному, батьківському та дитячому колективах. Учасники освітнього процесу допомагали один одному, спільно організували різні заходи для дошкільників з урахуванням інтересів дітей. Результативно-аксіологічний аспект взаємодії базувався на управлінських рішеннях та регулюванні практичної діяльності всіх учасників освітнього процесу.

Таким чином, цілісна педагогічна взаємодія у єдності всіх аспектів організаційного впливу передбачала оперативне регулювання та допомогу в реалізації основних завдань діяльності педагогічного, батьківського та дитячого колективів на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, доброчесності, порядності, допомоги у вирішенні питання виховання моральних рис дошкільників у процесі ознайомлення дітей із навколишнім середовищем.

Взаємозумовленість цілісного виховного впливу відображено у структурній схемі виховання моральності дітей дошкільного віку (рис. 1).

Висновки. Спираючись на принципи гуманної педагогіки, ми пропонуємо організацію виховного впливу на внутрішній світ дошкільника будувати на цілісному взаємозв'язку родинної педагогіки, педагогіки добра і серця та

сучасних методах виховання всебічно розвинутої особистості. Базуючись на тому, що моральні якості дитини зароджується у родині, наголошуємо на спільній діяльності педагогів закладу дошкільної освіти та батьків дошкільників.

У цьому контексті слід звернути увагу на те, що вихователі – це наставники, які не лише допомагають дитині пізнати навколишнє середовище, а й закладають основи морально-ціннісної поведінки, порушуючи інноваційні вимоги виховання сучасного погляду на навколишнє середовище як основу життя, здоров'я та існування людства.

Підсумовуючи результати наукового пошуку, зазначимо, що принципово новим підходом до підготовки сучасного вихователя як компетентного фахівця виступають готовність до впровадження інноваційних форм і методів виховання підростаючого покоління, переосмислення сутнісного складника процесу виховання, зокрема використання інноваційних підходів. Ґрунтуючись на розумінні виховання як цілісного педагогічного впливу на особистість дитини, виховання моральності розглядається у контексті соціалізації дитини та культури поведінки стосовно навколишнього світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабій І.Б. Засоби народної педагогіки та шляхи їх використання у моральному вихованні дошкільників. *Імідж сучасного педагога*. 2019. № 6–7(105–106). С. 124–126.
2. Базовий компонент дошкільної освіти України. Дошкільне виховання. 2021.
3. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ ; Чернівці : Букрек, 2018. 296 с.
4. Бех І.Д. Формування ціннісних орієнтацій у процесі становлення особистості. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія «Педагогічні та історичні та фізико-математичні науки»*. 2016. Вип. 51. С. 120–124.
5. Заблоцька С.І. Психологічні умови розвитку моральних форм поведінки у навчально-ігровій діяльності дошкільників : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Острог, 2013. 210 с.
6. Кононко О.Л. Духовність, душевність, моральність.... *Дошкільне виховання*. 2014. № 11. С. 3–8.
7. Кручек В.А. Психолого-педагогічні основи міжособистісного спілкування. Київ : ДАКККіМ, 2017. 273 с.
8. Ладивір С.О., Долинна О.П., Котирло В.К. Виховання гуманних почуттів у дітей. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 168 с.
9. Муляр Н.А. Ціннісні орієнтації української родини у морально-етичному вихованні дитини. *Молодь і ринок*. 2019. № 9. С. 119–124.
10. Поніманська Т.І., Дичківська І.М., Козлюк О.А., Кузьмук Л.І. Соціальний розвиток дитини (середній дошкільний вік). Київ : Генеза, 2013. 88 с.

REFERENCES:

1. Babii, I.B. (2019). *Zasoby narodnoi pedahohiky ta shliakhy yikh vykorystannia u moralnomu vykhovanni doshkilnykiv [Means of folk pedagogy and ways of their use in moral education of preschoolers]. Imidzh suchasnoho pedahoha – The image of a modern teacher, (6–7(105–106)), 124–126 [in Ukrainian].*
2. *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity Ukrainy (2021) [Basic component of preschool education in Ukraine]. Preschool education – Doshkilne vykhovannia [in Ukrainian].*

3. Bekh, I.D. (2018). *Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnosti: monohrafiia [Personality on the way to spiritual values: monograph]*. Kyiv ; Chernivtsi : Bukrek, 296 [in Ukrainian].
4. Bekh, I.D. (2016). Formuvannia tsinnisnykh oriantatsii v protsesi stanovlennia osobystosti [The formation of value orientations in the process of personality formation]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Serii: pedahohichni ta istorychni ta fizyko-matematychni nauky – Scientific notes of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanova. Series: pedagogical and historical and physical and mathematical sciences*. Vol. 51. K., 120–124 [in Ukrainian].
5. Zabolotska, S.I. (2013). Psykholohichni umovy rozvytku moralnykh form povedinky u navchalno-ihrovii diialnosti doshkilnykiv [Psychological conditions for the development of moral forms of behavior in educational and play activities of preschoolers]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Nats. un-t «Ostroz. akad.» Ostroh, 210 [in Ukrainian].
6. Kononko, O.L. (2014). Dukhovnist, dushevnist, moralnist.... [Spirituality, spirituality, morality...]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*. 11, 3–8 [in Ukrainian].
7. Kruchek, V.A. (2017). Psykholoho-pedahohichni osnovy mizhosobystisnoho spilkuvannia [Psychological and pedagogical foundations of interpersonal communication]. K.: DAKKKiM, 273 [in Ukrainian].
8. Ladyvir, S.O., Dolynna, O.P., & Kotyrlo, V.K. (2010). *Vykhovannia humannykh pochuttiv u ditei [Education of humane feelings in children]*. Ternopil: Mandrivets, 168 [in Ukrainian].
9. Muliar, N.A. (2019). Tsinnisni oriantatsii ukrainskoi rodyny u moralno-etychnomu vykhovanni dytyny [Value orientations of the Ukrainian family in the moral and ethical education of the child]. *Molod i rynok – Youth and the market*. 119–124 [in Ukrainian].
10. Ponimanska, T.I., Dychkivska, I.M., Kozliuk, O.A., & Kuzmuk, L.I. (2013). *Sotsialnyi rozvytok dytyny (serednii doshkilnyi vik) [Social development of the child (middle preschool age)]*. K.: Geneza, 88 [in Ukrainian].